

Virginia Department of Education, 2011. – 100 p.

The article describes a model of inclusive process, which takes the central part of individual educational program (IEP). The article deals with the effective approaches to organize qualified psycho-pedagogical support of inclusive education for children with autism, the structure of IEP, responsibilities of multidisciplinary team's members who develop IEF and implement it into practice.

Keywords: autism spectrum disorders, multidisciplinary team, individual educational program, psycho-educational support.

Отримано 10.11.2012

УДК 376.352:061.239(477):37(09)

С.В. Федоренко

СУСПІЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ СЛІПИХ У СЕРЕДНІ ВІКИ В КИЇВСЬКІЙ РУСІ

У статті розглянуто історію становлення педагогічної думки в Київській Русі, роль у цьому християнства та вплив цього процесу на формування відношення суспільства до сліпих.

Ключові слова: освіта, сліпі, Київська Русь, християнство, опіка.

В статье рассмотрены история становления педагогической мысли в Киевской Руси, роль в этом христианства и влияние этого процесса на формирование отношения общества к слепым.

Ключевые слова: образование, слепые, Киевская Русь, христианство, опека.

В основі сучасних досягнень у галузі навчання й виховання незрячих лежить конструктивне осмислення педагогічного досвіду, накопиченого в ході зародження та становлення унікальних освітніх феноменів та кращих традицій народної педагогіки, оскільки саме народна педагогіка була основою для становлення української педагогічної науки. Тому вітчизняна історія тифлопедагогіки при вивченні питань освіти сліпих враховує не лише сучасний рівень розвитку спеціальної школи, але й спадщину, традиції, які вона отримала, починаючи від злету культури Київської Русі.

Усі сучасні досягнення в галузі навчання й виховання незрячих не з'явилися на пустому місці, а багатьма нитями пов'язані з далеким минулим.

У середньовічній Європі держава Київська Русь відігравала не останню

роль у історичних подіях. І серед багатьох умов, що забезпечили її високе економічне та культурне становище в X – першій половині XIII ст., певне місце займає процес зародження освіти. Ці часи стали важливим періодом в історії східних слов'ян.

Фальсифікуючи історію, деякі зарубіжні автори розвивали тезу про те, що духовна спадщина східних слов'ян позбавлена самобутності, що вони не були підготовлені до створення власної культури, науки та освіти [12, с. 4]. Саме тому, стверджував польський дослідник К. Левицький, головна мета церковних уній полягала в розповсюдженні досягнень західної цивілізації, "підвищенні культурного рівня православного народу" [11, с. 27]. Обґрунтовуючи міфічне тяжіння українського народу "до близької йому культури польської", автор замовчує те, що український народ протягом усієї своєї історії орієнтувався на східнослов'янські культурні традиції.

За дослідженнями вчених, які займалися вивченням питань історії педагогіки [С.Д.Бабішин, Л. Винар, Н.М. Гупан, А.П. Зінкевич, О.О. Любар, Л.А. Медвідь та ін], педагогічні уявлення східних слов'ян зародилися у далеку давнину. Перші натяки щодо мети та форми виховання особистості з'явилися за часів формування слов'янської народності. Характер виховання, його зміст, форми і методи були зумовлені географічним розташуванням, природними та соціальними умовами становлення української народності. В умовах становлення класового суспільства феодальна держава, що лише формувалася, диктувала класу, який приходив до влади, потребу бути грамотним, спиратися на школу. У зв'язку з цим з'явилася потреба дати ідеологічне обґрунтування цим новим формам виховання, визначити їхню мету, завдання, засоби, методи. Можна стверджувати, що педагогічна думка Древньої Русі розвивалася на основі:

- досвіду роботи вітчизняних шкіл;
- народної педагогіки;
- педагогічних ідей перекладеної літератури.

Викликає цікавість питання про роль ідей античної педагогіки в розвитку вітчизняної педагогічної думки XVI - XVIII ст. Адже антична культурна спадщина, починаючи з епохи раннього Відродження, розглядалася як спільне надбання європейської цивілізації.

З укріпленням християнства як панівної релігії, педагогічні ідеї античності, проникаючи в нові світоглядні принципи, своєрідно змінювали морально-етичні постулати середньовіччя, а відтак Відродження та Нового часу.

Філософські поняття античності про людину, її природу, духовний світ, роль та місце інтелекту в житті людини імпонували книжникам Стародавньої Русі, які були добре знайомі з оригінальними творами древньогрецьких письменників. У царині суспільних та педагогічних наук виникають погляди на вчення, які докорінно переоцінюють завдання, зміст та методи навчання підрастаючого покоління.

Прогресивні елементи античної культури, переосмислені мислителями Стародавньої Русі, стали основою світогляду першого покоління

вітчизняних гуманістів XV – XVI ст., ідеологів реформістських рухів в Україні, знайшли своє відображення у свідомості діячів української культури Нового часу та позитивно вплинули на ставлення суспільства до інвалідів взагалі та сліпих, зокрема.

Західноєвропейські ж дослідники, які приділяли багато уваги зв'язкам педагогічних вчень Нового часу з античними, не згадували питання "спадщини древніх" в педагогіці східнослов'янських народів. У кращому випадку вони вказували на західноєвропейську педагогіку як на посередника та трансформатора цих вчень у процесі їх просочення в Україну.

Виникнення школи було найвищим досягненням культури феодального суспільства, яке лише народжувалося. У другій половині I тисячоліття н. е. закінчилося розселення слов'ян та їх поділ на три групи: східних, західних та південних. Українці своїми предками вважають східних слов'ян. Першоукраїнські племена (поляни, древляни, сіверяни, угличі, тиверці, дуліби, волиняни, бужани) здавна жили по нижній і середній течії Дніпра, на схід – до Дону та на захід включно з Карпатами. Етапним у розселенні слов'ян учені-історики вважають виникнення великих міст: Києва у полян, Любеча і Чернігова у сіверян, Коростеня – у древлян, Луцька – у дулібів, Волині – у волинян та ін. Період завершення розселення слов'ян до утворення Київської Русі називається докняжою добою України-Руси.

Дослідження в галузі історії педагогіки свідчать, що для цього періоду характерні народно-педагогічні уявлення про виховання в сім'ї, дотримання ранніх родинних традицій навчання. Вважається, що учителями були служителі святилищ храмів, або люди, які побували в інших країнах і могли розповісти щось нове чи чомусь навчити [7, с. 20-21].

У X ст. східні слов'яни вже мали підґрунтя (прийняття християнства, завдяки якому Русь набувала статусу європейської держави, і надалі визначало шлях її розвитку) для індивідуального та групового навчання дітей грамоти під керівництвом осіб, які вміли читати й писати. На Русі розпочався період зародження школи в одних випадках для задоволення практичних запитів правлячих язичницьких кіл, в інших – релігійно-культурних потреб християнської общини. Становлення цих шкіл було довготривалим процесом.

Створенню основ грамотності дітей та молоді сприяли становлення феодальної держави, зростання міст, потреба у державному апараті, дипломатичні зв'язки з різними країнами та інші чинники.

Офіційно літопис датує початок шкільної освіти на Русі 988 роком. У цьому році, як свідчить "Повість минулих літ", князь Володимир Святославич почав будувати церкви та при них "школи книжного вчення". Таким чином, прийняття нової віри та організація шкіл відбувалися одночасно. Але в цих школах виховувалися в основному діти князівсько-боярського оточення. За рівнем освіти ці школи наближалися до освітніх установ Візантійської імперії. Відповідно до Візантійських законів були у Київській Русі створені Кормчі книги, в яких, окрім загальних прав і обов'язків русичів, були зафіксовані права калік, які стосувалися охорони їхнього майна, положення в сім'ї, кримінальної відповідальності тощо [2, с. 31].

В історії вітчизняної благодійності князь Володимир посідає особливе місце. Він заклав основи законодавчої благодійності. У 996 році Володимир Святославич видав Статут, в якому офіційно зобов'язав церкви доглядати "нужденних та убогих" [2, с. 30], для чого виділяв їм десятину від княжих прибутків, які надходили від різних суспільних і торговельних організацій. Він також розпочав будівництво лікарень, богаділень, притулків для сиріт, хворих та калік по усій Русі. Так, у написаному чорноризцем Іаковом літописі значиться, що князь "не токмо в дому своєм милостыню творяше, но и по всему граду, не в Киеве едином, но по всей земле Русской: и в градах, и в селах, везде милостыню творяше, нагие одевая, странная покоя милостию, нищие и сироты, и вдовицы, и слепые, и хромые и трудоватые – вся милуя и одевая и накормя и напоая" [6, с. 569].

Повідомляючи про військові успіхи князя, літопис відзначає, що той при розподілі трофеїв "убогим милостив был". "Митрополит Илларион, нанизывая добродетели на словесную нить панегирика Владимиру, восхваляя его филантропию, ставит наряду с ней его функции власти, добро социальное: "правду и крепость". ... Это не откуп только куском хлеба или грошиком на жалобную просьбу нищего у окна, а активное снабжение из государственного центра по столице, по городам и захолустьям срочной помощью нуждающихся, здоровых и немощных..." [6, с. 127].

До речі, Стародавня Русь здавна славилася "очними майстрами". Вони лікували людей і нерідко отримували хороші результати. Перші письмові згадки про лікування очей та відновлення зору зустрічаються в "Патерику" Києво-Печерського монастиря. Так, з літопису відомо, що у князя Володимира "боліли очі", і його народні лікарі вилікували.

Велика кількість освічених людей сприяла тому, щоб Ярослав Мудрий під час свого княжіння у Києві (1016-1054 рр.) зробив поступальні кроки для розвитку освіти на Русі. Цей період характеризується зростанням творчої активності давньоруської інтелігенції, розвитком літературного руху, літописання тощо. Князю Ярославу вдалося на основі загального підйому народної самосвідомості та підтримки київських освічених кіл закласти міцні основи руської писемності, освіти.

За часів Ярослава Мудрого у стінах Софії Київської (1037 р.) було засновано велику бібліотеку, майстерню-скрипторій, де перекладали та переписували книжки. Свідченням існування освітнього центру при Києво-Софійському соборі є напис на стіні "Піщан писал в дяки ходи виучеником", датований XII ст.

Значну роль у поширенні грамотності, організації опіки над убогими у XI – XIII ст. відігравали монастирі, де богословська освіта досягла рівня візантійської духовної патріаршої академії. Найбільш відомим центром монастирської освіти був один з найбільших у Київській Русі Києво-Печерський монастир. Організатором навчання монахів монастиря став Феодосій Печерський, призначений 1062 р. його ігуменом. Від прибутків монастиря виділялися кошти на утримання хворих, сліпих, убогих та ін. в богадільні, організованій при церкві святого першомученика Стефана [3]. Преподобного Феодосія можна вважати засновником церковного призріння убогих на Русі. За словами митрополита Макарія "Многопоучительны

были дела милосердия Феодосия к бедным и несчастным. Он построил близ монастыря особый двор ... принимал туда для жительства нищих, слепых, хромых и прокаженных и для содержания их уделял десятую часть от всего монастырского имения" [8, с. 160].

"Повесть временных лет" згадує деяких осіб, які також прославилися допомогою убогим: чернігівський князь Всеволод I, великий князь Київський Мстислав Володимирович, новгородський князь Всеволод Мстиславович.

У 1086 р. в Києві при Андріївському монастирі монахиня Анна Всеволодівна, онука князя Ярослава, відкрила першу в Європі жіночу школу. У цьому закладі в поодиноких випадках можливо (документальних підтверджень ми не знайшли) відбувалося навчання калік грамоти та ремеслам [10, с. 129].

Таким чином, як свідчать історичні та архівні джерела, у Київській Русі навколо аномальних дітей була створена атмосфера народної доброти та співчуття, на відміну від Середньовічної Західної Європи, де сліпі особи не мали ніяких прав, а часто їх просто знищували фізично. Слов'янські ж служителі православної церкви виправдовували наявність дітей-калік Божою волею. Вони вважали, що ці люди потрібні в інтересах Бога і людей, оскільки це спонукає віруючих творити благо "во ім'я Всевишнього".

У багатьох літературних джерелах XI – XIII ст. зустрічаються згадки про "сліпців", німих, глухих, "увічних", дітей з "умовредієм", "болбенієм" та ін. Народна медицина шукала шляхи їх лікування, а народна педагогіка – виховання. Раціональні методи лікування перепліталися з забобонами, ворожінням. Цей період можна також вважати зародженням логопедичної практики, коли окремими людьми складалися скоромовки спеціально для виправлення вад мовлення.

У часи Київської Русі в деяких монастирях та церквах виділялися приміщення для проживання в них дітей-сиріт і дітей-калік. За цими знедоленими дітьми доглядали жебраки. Час від часу вони саджали дітей у візки та возили містом, просячи милостиню на їх утримання. Довгий час слова "сліпий" та "жебрак" були синонімами. Деякі чуйні люди забирали калік і сиріт до себе додому та доглядали їх. Таке людяне ставлення до калік, в тому числі сліпих, відображалось також в указах світської влади Київської Русі [10, с. 5].

Важливим для розвитку національної педагогіки та організації прихистку став відомий твір Володимира Мономаха "Повчання князя Володимира Мономаха своїм дітям" (1117 рік). У "Повчанні" Володимир Мономах наголошує на необхідності та користі навчання, з повагою ставиться до вивчення іноземних мов, багато уваги приділяє вихованню відносин між людьми. Значну увагу Володимир Мономах приділяв питанню привчання дітей до дотримання загальнолюдських норм моралі, які він вважав орієнтиром особистої та суспільної поведінки молодих людей у суспільстві.

Особливого значення він надавав благодійності, піклуванню про старців, сиріт та убогих: "Всего же более убогих не забывайте, но, насколько можете, по силам кормите и подавайте сироте..., а не давайте сильным губить человека. Ни правого, ни виноватого не убивайте и не

повелевайте убить его; то не губите христіанской души" [1]. Загалом цей твір визнається нашими сучасниками як визначна пам'ятка давньоруської педагогічної думки, моральні заповіді якої: не забувати убогих, не дозволяти сильним занапащати людину, не дозволяти собі лінощів та інші - не втратили свого значення і до сьогодні.

Саме за часів князювання Володимира Мономаха у Київській Русі набули найбільш широкого поширення невеликі сиротинці ("божедомки") для дітей-сиріт при окремих церквах, серед яких зустрічалися й сліпі діти.

Аналіз історичних джерел [1; 2; 10] свідчить, що за часів Київської Русі існували заклади при монастирях, в яких калік та убогих (в тому числі незрячих) не лише доглядали, а й намагалися навчити ремеслам, елементам грамоти, музиці тощо, надати можливу для того часу допомогу та виховання.

Але, на жаль, у ті часи спеціально організованого навчання сліпих, як і інших осіб, які мали фізичні або розумові вади, не відбувалося. Становище сліпих у суспільстві визначалося пануючими ідеологіями, що втілювалися у політиці держави, громадянином якої був незрячий.

Таким чином, у часи Київської Русі саме христіянська церква стала першим в Україні закладом, який переймався проблемами сліпих людей, хоча в ньому не передбачалося спеціального виховання та навчання цієї категорії осіб, а лише пропагувалися христіянські догми. Сліпота в ці часи розглядалася як страшна божа кара, і тому втручатися в судьбу сліпої людини – значило йти проти Бога. Доля абсолютної більшості сліпих у ті часи була – жебрацтво, голод, холод, систематичне поневіряння під час збирання подаянь та служіння Богові [5, с. 223]. Простолюдин Середньовіччя не мав ніяких прав, а тим більше їх не мав незрячий. Таким чином, доля сліпих людей у середні віки ще довгий час залишалася невизначеною.

У 1169 році Андрій Боголюбський захопив Київ та майже розгромив його. Була знищена Десятинна церква, більшість населення становили жебраки та убогі. Монастирі вже не могли надавати допомогу нужденним. "Все слабое, физически бесполезное для общества, при недостатке продовольствия, лишалось права делить жизнь с лицами физически сильными и для общества полезными и должно было уступить им свое место в жизни. ... Люди делались хуже. Не было милосердия, не стало сострадания. Брат не жалел брата, отец и мать делались равнодушными к судьбе своих детей" [9, с. 4, 18].

У XIII ст. на слов'янські землі напали монголи, знищуючи все на своєму шляху. Літописці свідчать, що вони знищували старих ченців і черниць, і попів, і кульгавих, і сліпих, і горбатих, і хворих [4, с. 20]. Але після підкорення Русі каліки та убогі не піддавалися якомусь особливому утиску з боку кочівників. Їх цікавила лише справна виплата дані підкореними землями. Парадокс, але у цей час каліки та убогі мали ті ж права, що й інші люди.

До XVI ст., незважаючи на монголо-татарське, литовське, польське, угорське гноблення, війни, інші безлади в суспільстві (наприклад, розпад держави на окремі ворожі одне одному князівства, що не сприяло зародженню традицій світської благодійності), засухи, пожежі, епідемії

інфекційних хвороб монастирі залишалися єдиним притулком для сліпих та інших калік. Причому у зв'язку зі збільшенням монастирів (на слов'янських землях їх кількість сягала 180), зросла кількість убогих, які знаходили в них притулок. Але все ж таки значна частина сліпих калік знаходилася за межами опіки монастирів.

Таким чином, аналіз історичної літератури показав, що становище незрячих людей в період Київської Русі залежало від пануючих у суспільстві ідеологій. У зв'язку з цим у Київській Русі навколо аномальних дітей була створена атмосфера народної доброти та співчуття, на відміну від Середньовічної Західної Європи, де сліпі особи не мали ніяких прав, а часто їх просто знищували фізично. Значну роль в організації опіки над сліпими у XI – XIII ст. в Київській Русі відігравали монастирі, що утримували різні богадільні.

Список використаних джерел

1. Антология педагогической мысли в Древнейшей Руси и Русском Государстве XIV-XVII вв / АПН СССР// сост. С.Д.Бабишин, Б.М.Митюрков и др. – М.: Педагогика, 1985. – 367 с.
2. Бондар В.І. Історія олігофренопедагогіки: Підручник / В.І. Бондар, В.В.Золотоверх – К.: Знання, 2007. – 375 с.
3. Житие преподобного отца Феодосия Печерского. – К., 1904. – 53 с.
4. Карташов А.В. Очерки по истории русской церкви / соч. в 3 т. – М., 1991. – Т. 1. – 127 с.
5. Коваленко Н.Б. История тифлопедагогика // Известия академии ПН. – Т. 96. – М., 1959. – С. 223.
6. Лахтин М.Ю. Из пришлого русской психиатрии // Неврология и психиатрия им. С.С. Корсакова. – М., 1911. – Кн. 4. – 569 с.
7. Медвідь Л.А. Історія національної освіти і педагогічної думки в Україні [навчальний посібник] – К.: Вікар, 2003. – 335 с.
8. Митрополит Макарий. История русской церкви. В 3 кн. – М., 1995. – Кн. 2. – С. 160.
9. Размышления о России и русских. Штрихи к истории русского национального характера. Далекие предки. I-XVII вв. В 2 т. / [сост. С.К.Иванов] – М., 1996. – Т. 1-2. – С. 4, 18.
10. Ярмаченко М.Д. Виховання і навчання глухих дітей в Українській РСР. – Київ, 1968. – 320 с.
11. Lewickik. Książę Konstanty Ostrogski a unia brzeska 1596 r. – Lwów, 1933. – С. 27.
12. Majchrowicz F. Historia pedagogji dla użytku seminarjów nauczycielskich i nauki prywatnej – 3-e wyd. – Lwów, 1920.

The article reviews the history of the formation of educational thought in Kievan Rus' role in the Christianity and its impact on shaping community attitudes blind.

Keywords: education, blind, Kievan Rus, Christianity custody.

Отримано 6.11.2012